Nemzetközi trendek, tapasztalatok a női vállalkozások fejlesztésében

Tartalom

Bevezetés 3
Női vállalkozások a nagyvilágban 5
Motivációk 5
A női vállalkozások számokban 6
Vállalkozó nők a fejlődő országokban 11
Vállalkozó nők a fejlett világban 12
A női vállalkozások támogatása az Európai Unió alapvető törekvése 13
Jó gyakorlatok, érdekes kezdeményezések 16

Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben világszerte megnövekedett a nők vállalkozási tevékenységének jelentősége, hiszen egyre inkább el- és felismert tény, milyen jelentős mértékben tudnak, tudnának hozzájárulni a nők a növekedéshez, a humánkörnyezet fejlődéséhez, a társadalmi mobititáshoz és integrációhoz, az általános jóléthez.

A nemzetközi szervezetek stratégiai dokumentumokban, kommunikációjukban külön kiemelik, hogy a fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődéshez meghatározó fontosságú a nemek közötti egyenlőség szempontjának érvényesülése.

Az ENSZ a nők helyzetének javításáért létrejött Pekingi világkonferenciáján (1995) megfogalmazott cselekvési programban elsődleges prioritásként fogalmazódtak meg a nők gazdasági jogainak és függetlenségének érvényesülésére; a forrásokhoz, a foglalkoztatáshoz, a piacokhoz és a kereskedelemhez való egyenlő mértékű hozzáférésére; a piacokhoz, információkhoz és technológiákhoz való hozzáférésük biztosítására; gazdasági kapacitásaik és kereskedelmi hálózataik erősítésére vonatkozó célkitűzések. Ezek a stratégiai célok azóta számos szervezet (pl. ILO) mellett nem kevés kormányzat gazdaságfejlesztési programjaiban is megjelentek.

Az egyértelmű állásfoglalások ellenére, egyelőre, a gazdaság- és társadalompolitikát tekintve azonban többnyire továbbra is olyan idejétmúlt modelleket, közpolitikákat alkalmaznak, amelyek éppenséggel hozzájárulnak - a globális verseny erősödése, az infokommunikációs technológiák gyors változása, a tőkeakkumuláció új formáinak megjelenése stb. folytán – az vállalkozási szférára az alkalmazottak világához képest sokszorosan jellemző gazdasági egyenlőtlenségek újratermelődéséhez, növekedéséhez.

Miközben tudott, hogy a makroökonómiai és társadalmi-gazdasági környezet meghatározó a vállalkozók sikeressége szempontjából, a döntéshozók és gondolkodók rendszerint figyelmen kívül hagyják a vállalkozások nemét, társadalmi hovatartozását, családi és egyéb körülményeit, nem alkalmazzák a nemi alapú, az interszekcionalitást is figyelembe vevő megközelítést a vállalkozások helyzetének leírásakor, fejlesztésükre irányuló elképzeléseik megfogalmazásakor. Pedig valójában a nemre érzékeny megközelítés alkalmazása teremti meg a valódi lehetőséget teremt a női vállalkozások szerepének növelésére, hátrányaik megértésére és az akadályok elhárítására.

A nemre érzékeny megközelítések egy része a nők és férfiak közötti különbségekre, mások a hasonlóságokra építenek – e véleménykülönbségeknek azonban a megoldások kidolgozása szempontjából nincs jelentősége, hiszen valójában maga a patriarchális társadalom az, amelynek struktúrái és szemlélete akadályozza a nőket erőforrásokhoz való hozzáférésben, szegregálja és diszkriminálja őket. Bár e rendszerszintű korlátokat a nők többsége sem kérdőjelezi meg, valójában a férfiak hatalmi pozícióján, s a nőknek e hatalmi pozícióhoz viszonyított szereplehetőségei azok, amelyek mentén a nők egyéni szinten céljaikat meghatározzák, illetve amilyen eséllyel elérhetik azokat.

Éljenek a világ bármely régiójában, a vállalkozó nők a nemek eltérő szerepei és érvényesülési lehetőségei folytán mindmáig számos olyan társadalmi, kulturális akadállyal szembesülnek,

amelyek meghatározzák a vállalkozási tevékenységet megelőző életpályájukat, befolyásolják vállalkozásuk indításának körülményeit, és a későbbiekben is hátráltatják vállalkozásuk fejlődését, nehezítik túlélését. Az egyes országokban különböző mértékben ugyan, de általánosnak tekinthető a nemi alapú diszkrimináció, melynek fenntartásának elsődleges eszköze a biológiai szerepre épülő társadalmi korlátokat megerősítő, nemi alapú, általánosító, a nők családon belüli szerepeinek elsődlegességét, a patriarchális hatalmi viszonyokat újratermelő sztereotípiákat és nemhez kötött elvárásokat rögzítő oktatás és nevelés. A nemeknek a társadalmi és gazdasági életben való részvételt érintő különböző, a nők esetében kedvezőtlenebb lehetőségei következtében a nők a világon mindenütt kevesebb

- külső erőforrással (a vállalkozási tevékenységhez szükséges pénzügyi, technológiai és kapcsolati tőkével) rendelkeznek;
- belső erőforrással (önbizalommal, vezetői kompetenciáikat illető magabiztossággal, kockázatvállalási hajlandósággal, egyes országokban tudással, szakértelemmel stb.) rendelkeznek, amely a vállalkozási tevékenységüket segíthetné;
- időt tudnak vállalkozási tevékenyégükre fordítani családi kötelezettségeik, az egyenlőtlen otthoni munkamegosztás és az ezekkel kapcsolatos külső és belső elvárások miatt
- mobilitási lehetőséggel rendelkeznek magánéleti kötelezettségeik, szűkösebb erőforrásaik, egyes kultúrákban annak szokásrendje, másutt a nők biztonságának korlátozottsága miatt; továbbá
- anyagi és érzelmi szempontból kisebb családi támogatottságot élveznek;
- társadalmi szinten is alacsonyabb az elfogadottságuk, megbecsültségük, hiszen a nemi sztereotípiák közvetlen kihatással vannak szereplehetőségeik társadalmi ábrázolásaira; a férfi versenytársaik, üzleti partnereik részéről lekicsinylésnek, zaklatásnak, - a férfiak hálózataiból, egyes országokban szakmákból stb. - kirekesztésnek vannak kitéve.

Női vállalkozások a nagyvilágban

Egyelőre hiányoznak megbízható konzisztens adatok a különböző országokban/országcsoportokban tevékenykedő női vállalkozások közötti hasonlóságok és különbségek elemzéséhez. A nők vállalkozásainak individuális szinteken megfigyelhető sajátosságairól számos nemzetközi tanulmány született ugyan, a női vállalkozások globális helyzetét, vagy a vállalkozásfejlesztő programok hatásait bemutató összehasonlító nemzetközi kutatások nem készültek.

A női vállalkozások hátrányai a vállalkozások arányában, a vállalkozás indítás okait és motivációt illetően, az üzleti tevékenység ágazati megoszlásában, illetve az üzleti teljesítményben és a vállalkozás növekedésében mutatkoznak meg elsődlegesen a világon mindenütt. Javarészt egyszemélyes vállalkozásokat vezetnek, kisebb, többnyire saját vagy családi megtakarításokból származó tőkével indulnak, és a későbbiekben is gyengébb a tőkebevonó képességük, alacsonyabb jövedelmezőségű szektorokban tevékenykednek, alacsonyabb szinten vesznek részt az innovációban. Magánéleti körülményeik megszakítják pályafutásukat, mely szintén akadályozza őket a társadalmi és pénzügyi tőke felhalmozásában, üzleti köreik kisebb befolyással rendelkeznek, mint a férfiak hálózatai. Mindez azonban – amint a korábbiakban utaltunk rá, nem az egyének tudatos szándékának és döntésének eredménye, sokkal inkább a társadalomban fellelhető a nők érvényesülését akadályozó tényezők hatása.

Motivációk

A vállalkozásindítás hátterében a világon mindenütt szükségszerűségek, kényszerek vagy személyes késztetések állnak.

A gazdasági kényszer, az alkalmazottként való munkalehetőségek elérhetetlensége számos szűk munkaerőpiaccal rendelkező országban a vállalkozási tevékenység a megélhetés, túlélés egyedüli forrása. Ugyanakkor a vállalkozási tevékenységgel járó nehézségek, a jövedelem, a siker kiszámíthatatlansága sokakat visszatart a vállalkozás indításától akkor is, ha amúgy vonzó lenne számukra a vállalkozói lét kínálta függetlenség, önállóság, szabad időbeosztás. A kockázatokat a nők esetében a munka és család összeegyeztethetősége írja elsődlegesen felül, a férfiak sokkal inkább hajlamosak azért felvállalni a vállalkozói léttel járó bizonytalanságot, mintsem, hogy valaki másnak dolgozzanak.

Bár a nők esetében is vonzó tényező lehet, hogy vállalkozóként saját maguk arathatják le munkájuk gyümölcsét, ugyanakkor kevésbé befolyásolja vállalkozásindításukat a jelenlegi munkával való elégedetlenség vagy pl. az üvegplafon, mintsem a kényszerhelyzetek, pl. az olyan élethelyzetben bekövetkező változások, mint a válás, a munkahely bizonytalansága vagy hiánya, a férj/partner munkahelyvesztése stb.

Ezt alátámasztja az a tény is, hogy a nők nagy része számára a vállalkozási tevékenysége nem az elsődleges tevékenység: háztartásbeliek, fizetett, de inkább fizetetlen gondozási tevékenységeket végeznek, vagy esetleg munkaviszonyban dolgoznak. Az alacsony jövedelmű

országokban 74%-uk, a közepes jövedelműekben 91%-uk, a magas jövedelműekben 82%-uk meglévő elfoglaltságuk mellett kezd vállalkozni.[1]

Általános jelenség tehát, hogy a nők sokkal inkább vállalkoznak szükségből, kényszerből (push-faktor), mint a férfiak. Az alacsony GDP-vel rendelkező országokban jellemzően a puszta túlélésért, a család alapvető szükségleteinek kielégítése érdekében végzik jelentős arányban informális keretek között, otthonukban, szabadidejük feláldozásával vállalkozási tevékenységüket.

A fejlett országokban kisebb a különbség a nők és férfiak motivációi között, esetükben is nagy szerephez jut a lehetőségek kiaknázására törekvés (pull-factor). Bár sokkal kisebb az informális vállalkozások aránya, az mégis inkább a kiegészítő jövedelemszerzést szolgáló nők által vitt vállalkozásokra jellemző. Ugyanakkor a 2008-as válságot követően ezekben az országokban is nőtt a kényszervállalkozások száma.

A női vállalkozások számokban

A Global Enterpreneurship Monitor (GEM) 2015-ös[2] felmérése szerint a női vállalkozók mindenütt sokkal inkább vállalkoznak kényszerből, mint a férfiak.

A női vállalkozások aránya azokban az országokban a legmagasabb, amelyekben a vállalkozási tevékenység célja a túléléshez szükséges jövedelem előállítása.

Hat országban - Vietnamban, a Fülöp-szigeteken, Malajzia-ban, Peruban, Indonéziában – a nők a férfiaknál nagyobb arányban vállalkoznak, az adatok szerint jellemzően a fiatalok.

A vállalkozónők aránya a munkaképes korú női lakosságon belül Szenegálban a legmagasabb a világon, 37% (a férfiak 40%-a vállalkozik). A legalacsonyabb arányszámokkal Marokkó, Olaszország, Bulgária és Malajzia rendelkezik (alig 3%). Az utóbbi két országban a férfi vállalkozók aránya is alacsony, ugyanakkor az előbbi kettőben csak a nők vállalkozási hajlandósága csekély: a nők aránya nem éri el a férfi vállalkozók számának felét.

A vállalkozások arányában megmutatkozó nemek közötti különbségek általában a közepes jövedelmű országokban a legnagyobbak, Latin-Amerika és a Karib-tenger, illetve Ázsia egyes országaiban ugyanakkor közelítőleg egyenlő a nemek aránya a vállalkozók között, a legalacsonyabb arányok a Közel-Keletre és Észak-Afrikára jellemzők. Ezekben az országban a hagyományok és társadalmi normák nem támogatják a nők önállóságát, munkavállalását, és különösen nem vállalkozását.

A volt szocialista országokban a kollektivista gazdasági múltból fakadóan is relatíve alacsony ez az arányszám, ugyanakkor pl. Oroszországban – egyéb munkaerőpiaci alternatívák híján – erőteljesen megugrott a női vállalkozások aránya.

Az egyes országokat gazdasági fejlettségét a versenyképesség növelésének fő módja alapján határozva meg beszélünk erőforrás-alapú, hatékonyság-alapú és innováció-alapú

[1] Minniti, M. (2010) Female Entrepreneurship and Economic Activity. *European Journal of Development Research* 2010, Vol.22, p. 294–312.
[2] http://gemconsortium.org/report

növekedésről, a vállalkozások tekintetében pedig kényszerítő tényezőkről (ún. push-faktorokról), és lehetőségként kínálkozó vállalkozási tevékenységről.

Vállalkozók aránya nemenként (%), a munkaképes korú népességen belül
(60 ország adatai alapján)

Országok a versenyképességet meghatározó fő tényező alapján[3]	Férfiak között	Nők között	Nők/férfiak aránya	Kényszer-vállalkozó férfiak aránya	Kényszer-vállalkozó nők aránya	Nők/férfiak a kényszer-vállalkozók között
Erőforrás alapú-növekedés	23	20	86%	24	32	132%
Hatékonyság-növelésen alapú növekedés	17	13	73%	26	33	126%
Innováció-vezérelt növekedés	11	6	59%	17	19	113%

Azokban a magas jövedelmű országokban, melyekben a nők számára a munka és család összeegyeztetése és a saját jogú jövedelemszerzés lehetőségei egyaránt biztosítottak, csekély a kényszervállalkozó nők aránya. A legalacsonyabb arányszám Hollandiát jellemzi, ahol kiugróan elterjedt (a női munkavállalók körében 70%-os) és emelett tisztességes megélhetést is kínál a részmunkaidős foglalkoztatás, itt a női kényszervállalkozók aránya alig 47%-a férfi kényszervállalkozókénak. A nemek közti egyenlőség elősegítését támogató közpolitikák általában kedveznek a női foglalkoztatásnak, így pl. Norvégiában és Kanadában is kevesebb a női kényszervállalkozó, mint a férfi. A posztszocialista országok eltérő múltjára, és a nők eltérő társadalmi részvételére, és a vállalkozói lét eltérő hagyományaira utal, hogy pl. a magyarországinál nagyobb megbecsültségnek örvendő lengyel nők körében ugyancsak alacsonyabb a női kényszervállalkozók aránya. Horvátországban pl. jugoszláv gazdaságban fennmaradt önfoglalkoztatás és a turizmus nagy gazdasági jelentősége folytán ugyancsak vannak hagyományai a nők vállalkozási tevékenységének, Romániában pedig a regionális különbségek folytán maradtak fenn a szocialista érában is a női vállalkozások.

A férfiaknál kevesebb a női kényszervállalkozó utalhat ugyanakkor a nők a hagyományos nemi szerepekből fakadó eltartási kötelezettségére. Így az egyébként ma már magas jövedelműnek tekinthető, ám igen konzervatív Írországban a legalacsonyabb a női kényszervállalkozók aránya, de ugyancsak kulturális okokkal, a nők családon belüli szerepeivel, illetve alávetettségével magyarázható a nők férfiakénál alacsony aránya a kényervállalkozók között Iránban, Indiában és Izraelben is. Ezzel szemben a kultúrában mélyen gyökerező vállalkozói hagyományok következménye, hogy Kínában is kevesebb a női kényszervállalkozó, mint a férfi.

[3] http://bpap.mpc.gov.my/APR/KPSAPPENDICES.pdf

Vállalkozók aránya nemenként (%) 60 ország adatai alapján

Régió	Munka-képes korú férfiak között	Munka-képes korú nők között	Nők/férfiak aránya	Férfiak, pull faktor	Nők, pull faktor	Nők/férfiak a pull faktor mentén	Férfiak, push faktor	Nők, push faktor	Nők/férfiak a kényszerből vállalkozók között
Afrika	**22,7**	**17**	**75%**	**71,8**	**61,6**	**86%**	**25,8**	**36,8**	**143%**
Botswana	36,6	30,1	82%	68,6	54,3	79%	28,2	44	156%
Dél-Afrika	11,6	7	60%	68	62,2	91%	30,2	37,8	125%
Marokkó	6,1	2,8	46%	70,9	65,5	92%	25,4	34,5	136%
Ázsia	**14,6**	**11,7**	**80%**	**77,5**	**74,2**	**96%**	**20,8**	**23,9**	**115%**
Fülöp-szigetek	14,9	19,5	131%	79,5	69,3	87%	20,2	29,8	148%
Kína	15,3	10,2	67%	61,3	69	113%	37,8	29,8	79%
Irán	17,5	8,5	49%	67,6	67,4	100%	29,1	28,2	97%
India	13,6	7,9	58%	76,9	82,1	107%	20,9	15,3	73%
Izrael	14,4	9,3	65%	78,8	80,4	102%	12,8	11,9	93%
Malayzia	2,9	3	103%	86,2	86,4	100%	13,8	13,6	99%
Vietnam	11,6	15,5	134%	71,7	56,3	79%	28,3	43,8	155%
Európa	**10,1**	**5,4**	**53%**	**74,8**	**72,1**	**96%**	**21,5**	**23,7**	**110%**
Belgium	7,5	5	67%	70,5	44,6	63%	20,9	37,5	179%
Bulgária	4	2,9	73%	64,8	69	106%	35,2	31	88%
Horvátország	9,7	5,7	59%	62,3	53,9	87%	36,5	46,1	126%
Észtország	16,6	9,7	58%	83,6	86,7	104%	15,2	11,2	74%
Finnország	8,9	4,2	47%	84,5	71,6	85%	12,2	21,2	174%
Németország	6,1	3,3	54%	82,5	76,1	92%	16	19,3	121%
Görögország	7,5	6	80%	77,5	72,6	94%	21,1	23,8	113%
Magyarország	10,4	5,5	53%	78,7	58,6	74%	19,4	30,3	156%
Írország	13	5,8	45%	75,9	88,3	116%	24,1	8,8	37%
Olaszország	6,9	2,9	42%	71,5	82,1	115%	20	15,6	78%
Lettország	18,6	9,8	53%	80,9	79,8	99%	17	17,4	102%
Luxemburg	11,6	8,7	75%	87	85,1	98%	7,6	11,6	153%
Macedónia	8,6	3,5	41%	42,6	41	96%	50,2	56,7	113%
Hollandia	10,9	3,5	32%	78,5	92,1	117%	16,8	7,9	47%
Norvégia	7,5	3,8	51%	79	86,3	109%	11,2	9,5	85%
Lengyelország	12,5	6	48%	72,1	63,5	88%	26,3	31,6	120%
Portugália	12,4	6,7	54%	79,6	63,7	80%	18,4	35,1	191%
Románia	14,2	7,5	53%	67,6	72,4	107%	28,2	26,4	94%
Szlovákia	13	6,5	50%	69,8	65,7	94%	30,2	32,8	109%
Szlovénia	8,4	3,3	39%	73,3	72	98%	23,2	24,9	107%
Spanyolország	6,4	5	78%	75,8	70,6	93%	23,3	26,7	115%
Svédország	9,4	4,8	51%	77,5	74,9	97%	8,8	10,1	115%
Svájc	9,5	5,1	54%	87,3	81,7	94%	8,4	13,2	157%
Nagy-Britannia	9,1	4,8	53%	72,1	78,4	109%	25,4	21,2	83%
Észak-Amerika	**15,3**	**11,3**	**74%**	**81,8**	**80,9**	**99%**	**13,8**	**14,4**	**104%**
USA	14,6	9,2	63%	85,3	77,5	91%	12,5	17,2	138%
Kanada	16	13,5	84%	78,4	84,3	108%	15,1	11,7	77%
Latin-Amerika	**22,1**	**17,8**	**81%**	**72,6**	**62,9**	**87%**	**25,3**	**34,9**	**138%**
Argentina	19,9	15,8	79%	73,2	60,7	83%	23,3	37,3	160%
Mexico	23	19,2	83%	82,4	75	91%	15,6	22,5	144%
Panama	13,5	12,1	90%	52,6	51,2	97%	44,4	46,3	104%

A GEM legutóbbi, 2013-as vizsgálata óta Görögországban és Luxembourgban, illetve három Latin-amerikai országban – Ecuadorban, Kolumbiában és Panamában nőtt leginkább a női vállalkozások aránya.

Az OECD statisztikái szerint is látható, hogy a 34 tagállam[4] közül a latin-amerikai Brazíliában, Mexicoban és Chilében, a Dél-Afrikai Köztársaságban a legmagasabb a nők kockázatvállalási hajlandósága, mely a vállalkozói kedv legfontosabb összetevője. Ezekben az országokban, éppúgy, mint az Egyesült Államokban nagy hagyománya van az öngondoskodásnak, szemben a „gondoskodó államokkal", ahol egyfelől a posztszocialista múlt örökségeként, másfelől az alkalmazottként történő foglalkoztatás kiterjedtségénél fogva alacsony a nők vállalkozási kedve.

Nők és férfiak kockázatvállalási hajlandósága

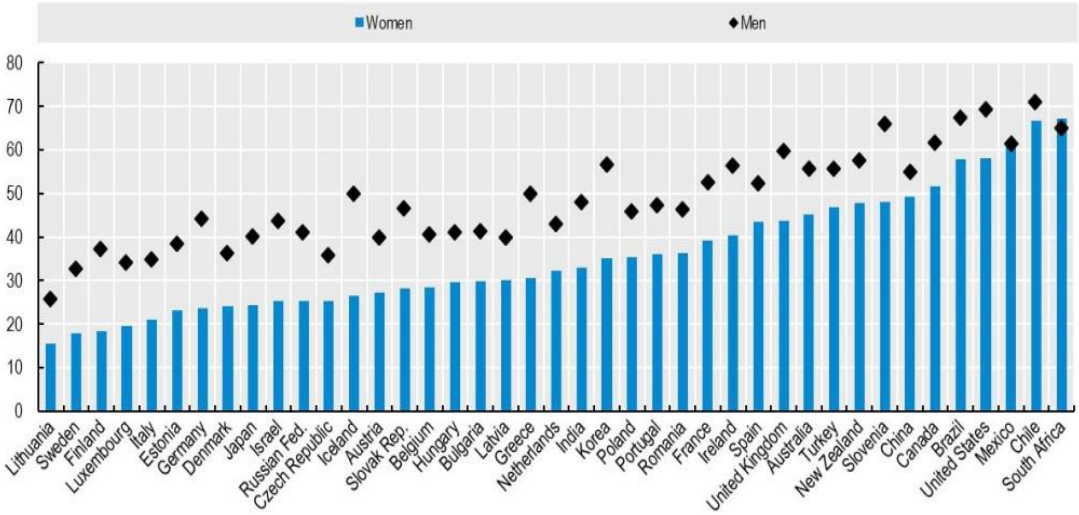

Ezekben az országokban a vállalkozó nők aránya átlagosan 2,5-szerese a férfi vállalkozókénak.

A vállalkozó nők és férfiak aránya a foglalkoztatott nők, illetve férfiak között

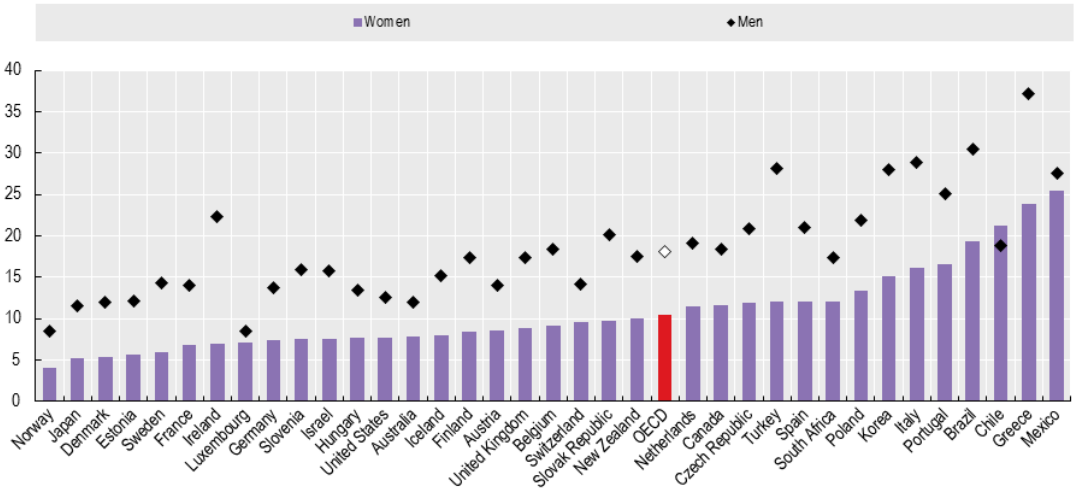

Jellemzően egyszemélyes vállalkozásokat vezetnek, alkalmazottakat igen csekély arányban foglalkoztatnak.

[4] http://www.oecd.org/std/business-stats/entrepreneurship-at-a-glance-22266941.htm

A női és férfi munkáltatók aránya

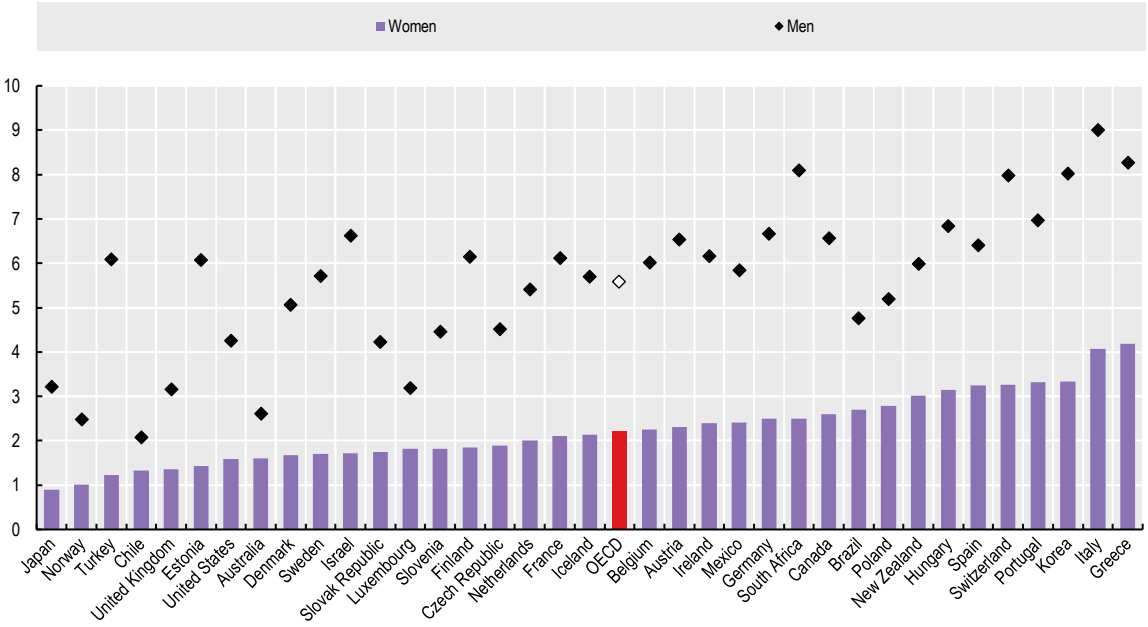

A női vállalkozók jellemzően a szolgáltatóiparban tevékenykednek, olyan területeken, amelyekhez nem kell magas indulótőke: a kiskereskedelemben, a fogyasztói iparban, különösen a személyes szolgáltatások és a nem tartós cikkek előállításában. Ezeken a területeken ugyanakkor a jövedelmezőség is alacsonyabb. A gyártásban és az építőiparban alig vesznek részt.

Nők és férfiak a szolgáltószektorban

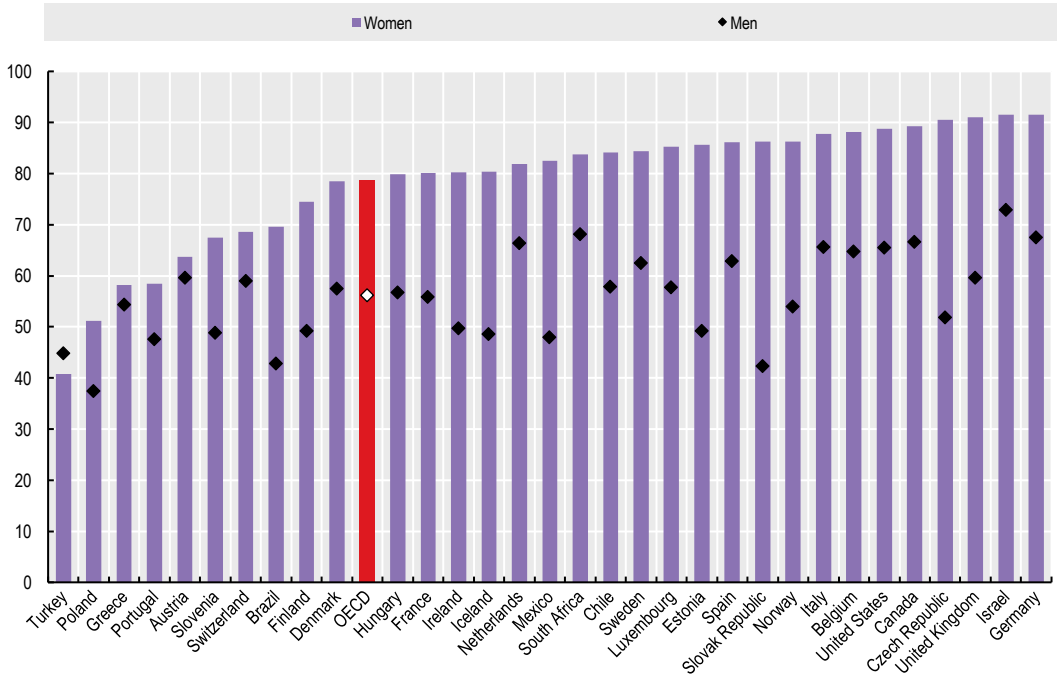

A női vállalkozások mind a sztenderd gazdasági indikátorok – a vállalkozás mérete, alkalmazottainak száma, bevételei, eszközei, profitja -, mind a teljesítményindikátorok – túlélési arányok, megtérülés stb. - tekintetében elmaradnak a férfiak vállalkozásaitól.

A nők és férfiak vállalkozásainak jövedelmezőségének alakulása
(2011-ben a megelőző időszakhoz viszonyítva)

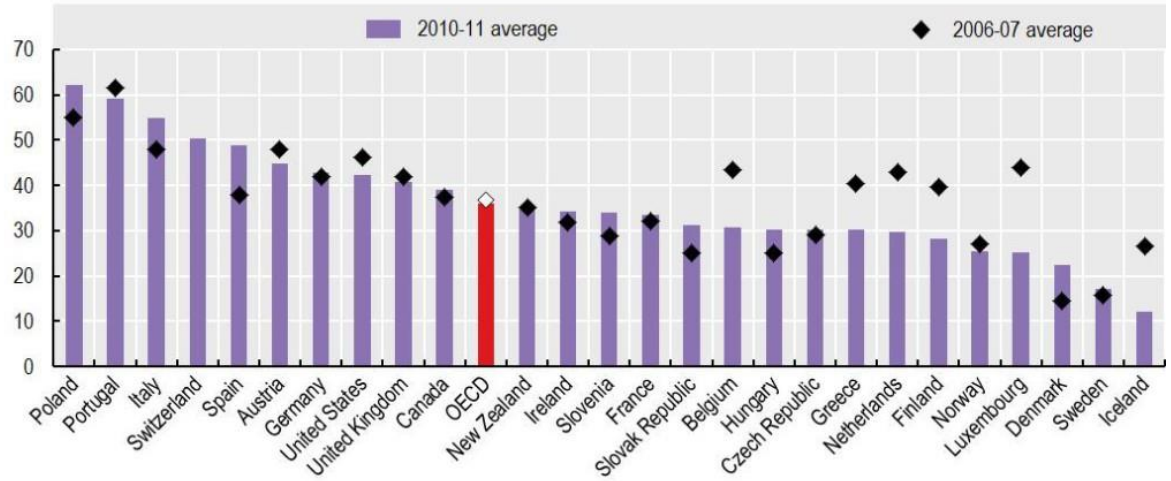

Vállalkozó nők a fejlődő országokban

A női vállalkozók jellemzően nagyon magasan képzettek, szinte mindenhol a világban, így a fejlődő országokban is. Ugyanakkor női mivoltukból következően a legképzettebbek esetében sem egyenértékűek ismereteik a férfiakkal ahhoz, hogy korszerű és hatékony, magas jövedelmezőséget eredményező vállalkozásokat indítsanak és működtessenek, hiszen korlátozott pl. az IT technológiai szakértelemhez, de az üzleti információkhoz való hozzáférésük is.

Az alacsony iskolázottsági szinttel rendelkező társadalmakban az iskolázatlansághoz egyéb ún. interszekcionális hátrányok (vallási, etnikai kisebbséghez tartozás, fogyatékosság stb.) is kapcsolódhatnak, amelyek teljes mértékben kizárják az érintett nők számára az önálló fellépést, legyen szó életük bármely területéről.

A képzettség, vagy a privilegizált társadalmi csoporthoz tartozás sem elegendő azonban önmagában a vállalkozási tevékenység eredményességéhez, hiszen csupán az autonómia iránti igényt teremti meg, esetleg hozzájárul a vállalkozáshoz szükséges önbizalom kialakulásához. Ugyanakkor nem garantálja sem az önálló döntéshozatal lehetőségét, sem a financiális hátteret, sem támogató családi vagy intézményi környezetet, így a valódi társadalmi/gazdasági befolyás növekedését ott sem, ahol amúgy az üzleti környezet vállalkozásbarát.

Azokban a társadalmakban, ahol a patriarchális társadalmi normákhoz vallási korlátozások is társulnak, pusztán az a tény, hogy valaki nőnek születik, lehetetlenné teszi a vállalkozóvá válást. A Közel-Kelet és Észak-Afrika országaiban nem biztosított a nők személyes szabadsághoz fűződő jogainak érvényesülése sem, ugyanakkor a világ országainak csaknem 2/3-ában házasodáskor csorbulnak a nők gazdasági jogai, és csaknem 44 ország korlátozza a nők (fizetett) munkavégzésének időtartamát és 71 ország korlátozza jogi úton a nők

munkavégzését bizonyos szektorokban.[5] Ázsiában pl. természetes, hogy a férj rendelkezik a nő által szerzett jövedelem felett.

Noha a fekete-afrikai országokban élő nők mindennapjait is az előítéletek, a nőket érő erőszak és diszkrimináció korlátozza, nagy arányban vannak jelen a kézműiparban, a könnyűiparban és kisüzemű mezőgazdaságban is. A vállalkozásokban megerősödve társadalmi befolyásuk is megnőtt, amint ezt női politikusok kivételesen magas aránya is jelzi.

Vállalkozó nők a fejlett világban

A nemek közti egyenlőség állapotát a fejlett világban is igen eltérő hagyományok és politikák alakítják.

A történelmi okokból és vagy a feminista mozgalmak erőfeszítéseként nőbaráttá lett társadalmak progresszív kormányzatai stratégiai és rendszerszintű közpolitikákkal támogatják a nők gazdasági függetlenségét, munkaerőpiaci részvételét, a család és munka összeegyeztethetőségét. Ezekben az országokban – amint azt a korábbiakban is láttuk - magas szintű a női foglalkoztatás, és alacsony szintű a nők kényszervállalkozása.

A vállalkozónők számára komoly értéket jelent a rugalmasság, a család és munka összeegyeztethetősége. Ugyanakkor a család anyagi és érzelmi támogatása a világon mindenütt, így a fejlett világban is meghatározó tényező a nők számára a vállalkozóként való működésben. A férj/partner részvétele a gyermeknevelésben és a házimunkában kardinális abból a szempontból, mennyire van szabadsága az időgazdálkodás tekintetében a vállalkozó nőnek, mennyire van kitéve stressznek sokoldalú tevékenységeinek, illetve a külső és belső elvárások összehangolása terén.

A nők – szándékosan vagy szándékolatlanul – különféle megküzdési technikákat szerepeik harmonizálása során. A fejlett országokban elterjedt női szerepmodell, az ún. superwoman igyekszik minden elvárásnak igyekszik megfelelni, ám ez a háztartási alkalmazott bevonása mellett is sokszor jár értékkonfliktusokkal.

Női szerepeik miatt az üzleti életben mégsem tudnak teljes mértékben kibontakozni: egyfelől ők maguk korlátozzák vállalkozásuk bővülését, másrészt magánéleti szerepeik miatti időbeni és földrajzi rugalmatlanságukból adódóan korlátozottan tudnak részt venni az üzleti hálózatokban, melyeket továbbra is a férfiak dominancia jellemez. E tényezők folytán - ha ők maguk nem is gondolják így -, a környezet megítélése szerint kevésbé törekszenek arra, hogy vállalkozásuk sikeres legyen, ennélfogva a női vállalkozások kevésbé vonzók befektetők, hitelezők számára.

Azokban az országokban, ahol nincs politikai akarat a nők esélyegyenlőségének előmozdítására, ott a vállalkozó nők szerepkonfliktusaikat a patriarchális viszonyok elfogadásával igyekeznek összhangba hozni. Ha fel is ismerik, hogy ezek a férfiak előjogai zavarják őket képességeik kibontakoztatásában, a vállalkozói lét férfias elvárásainak való

[5] World Bank (2012) *Women Business and the Law. Removing barriers to economic inclusion*. Published online, http://wbl.worldbank.org

megfelelés érdekében inkább elrejtik, vagy éppen túlhangsúlyozzák nőiségüket, s a siker érdekében elfogadják a férfiak játékszabályait, tagadják a hátrányos megkülönböztetést, és nem támogatják azokat a nőket, akik egyéni megküzdési stratégiáikban kevésbé eredményesek vagy éppen a strukturális egyenlőtlenségeket támadják. A patriarchális alku része, hogy a vállalkozó nők e szerepükben sem önállóak, vállalkozóként is eltartottak: férjük/partnerük vállalkozásában tevékenykednek, vagy az elsődleges kenyérkereső mellett - bár önálló vállalkozásuk van – kevéssé törekednek vállalkozásuk fejlesztésére, erőfeszítéseik inkább a család bevételeit kiegészítő jövedelem megszerzésére irányulnak. Amennyiben önállóan vállalkoznak, azt a férfiak által dominált üzleti környezettől távol, vagy annak lekicsinyléséhez alkalmazkodva, többnyire szegregált, „nőies" üzleti területeken, női ügyfelekkel, nem ritkán informális keretek között végzik. Bár biztosított számukra a vállalkozóvá válás, a vállalkozás azonban ritkán biztosítja számukra a számottevő jövedelem megszerzésének lehetőségét. A férfiak által uralt üzleti életben uralkodó verbális- és fizikai zaklatás, erőszak üzleti tevékenységüket is érinti.

A női vállalkozások támogatása az Európai Unió alapvető törekvése

A nemek közti egyenlőség az EU alapértéke, a nők gazdasági függetlensége, azon belül többé vagy kevésbé explicit megfogalmazásban a nők vállalkozási tevékenysége az EU legfontosabb prioritásai közé tartozik, ahogy azt több stratégiai dokumentum, akcióterv, állásfoglalás, intézkedés és program is magában foglalja.

A női vállalkozások ösztönzésében három fő irányban tevékenykedik az Európai Unió:

- a finanszírozási lehetőségekhez való hozzáférés javításán;
- a női vállalkozók hálózatainak fejlesztésén;
- és a „Gondolkozz előbb kicsiben!" Európai kisvállalkozói intézkedéscsomag, az ún. Small Business Act[6] keretrendszerében nevesített területeken (vállalkozás-ösztönzése, a szabályozás megkönnyítése, a finanszírozás biztosítása, piacokhoz és információkhoz való hozzáférés javítása).

A törvényi keretek biztosítása az EU tevékenységének ugyancsak lényeges eleme. Az Európai Bizottság nők és férfiak közötti egyenlőségre vonatkozó stratégiája (2010-2015)[7], pl. egyértelmű cselekvési programot fogalmazott meg a női vállalkozások és önfoglalkoztatás ösztönzése érdekében.

Az EP által elfogadott 2010/41/EU-es számú irányelv[8] az önfoglalkoztató nőkre és partnerükre is kiterjesztette a szülési szabadsággal járó jogok biztosításának kötelezettségét.

Az Európai Parlament (EP) 2011-ben tette közzé tett közzé „Női vállalkozókról a kis- és középvállalkozók világában" című jelentését[9], mely a női vállalkozók számára elérhető mikrofinanszírozás jelentőségét hangsúlyozza.

---

[6] http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52008DC0394&from=HU
[7] http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=hu&catId=952
[8] http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L0041&from=HU
[9] http://www.noicegek.hu/2013/07/noi-vallalkozok-es-rajuk-vonatkozo.html

A 2009-2014-es időszakban az Európai Parlament (EP) Nőjogi és Esélyegyenlőségi Bizottságának állásfoglalásai közül jó néhány ugyancsak a nők vállalkozásainak támogatását célozta, pl. az önálló vállalkozókkal szembeni egyenlő bánásmódról szóló dokumentum (2010), a nők szerepéről a zöld gazdaságban (2012).

A 2004/113/EC számú EU direktíva[10] tiltja a közvetett és közvetlen nemi alapú diszkriminációt, melynek alapján valamennyi tagállam következetesen kell, hogy érvényesítse vállalkozó nőkkel szembeni egyenlő bánásmódot.

Ehhez kapcsolódóan az EP kezdeményezte női vállalkozásügyi szervezetek létrehozásását, amelyek jelezhetik a pénzügyi szolgáltatók körében egyébként nem ritka megkülönböztetést a hitelhez való hozzáférés tekintetében. Kutatások szerint ugyanis a női vállalkozások ritkán keresik a finanszírozási lehetőségeket, kevesebb üzleti tapasztalattal rendelkeznek, és mivel nők által dominált, a befektetők és hitelezők számára kevésbé vonzó szektorokban tevékenykednek, a pénzügyi piacokon – e strukturális egyenlőtlenségek folytán Európa-szerte – közvetett hátrányos megkülönböztetés éri őket. A finanszírozás hiánya akadályozza vállalkozásaik növekedését. Csehországban pl. a gyermekgondozási szabadságon lévő nőket a bankszektor közvetlenül is diszkriminálja, a kiugróan hosszú munkaerőpiaci távollét alatt jellemzően ritkán rendelkeznek a hitelfelvételhez szükséges fedezettel, saját jövedelemmel, vagy egyéb biztosítékokkal.

Noha az EU stratégia prioritásai között korábban a férfiak magánéleti szerepvállalásának ösztönzése is megjelent, a tagországok zömében jellemzően továbbra is a nők vállalják az otthoni feladatok oroszlánrészét, ami jelentős akadályt jelent vállalkozási tevékenységükben mind a vállalkozásra fordítható munkaidő, mind az ahhoz szükséges mobilitás, mind az alkalmazottak foglalkoztatásához szükséges management-kapacitások, mind az ületi kapcsolatrendszer fejlesztésére is fordítható szabadidő szempontjából.

A nemek közötti egyenlőtlenségek csökkentésének uniós célkitűzéséhez azonban tagállami szinten eltérő elkötelezettséggel csatlakoznak a kormányzatok, az EU törvénykezésének hatása az egyes országokban végzett ugyancsak az EP Nőjogi Bizottságának megbízásából készült esettanulmány[11] szerint nemzeti szinten nem kimutatható annak ellenére sem, hogy egyes számottevő erőforrásokkal rendelkező tagállami szinten is intézményesült nemzetközi szervezetek, kezdeményezések is támogatják programjaikkal a nők vállalkozásainak fejlesztését.

Az Európai Kereskedelmi és Iparkamarák Szövetsége (Eurochambers) pl. 2003 óta működteti Női Hálózatát, (EWN), amely szakmai és lobbi-hátteret nyújt a nőket támogató és tudásmegosztó programok nemzeti szintű megvalósításához.

2009 óta működik a Női Vállalkozók Nagyköveteinek Európai Hálózata (ENFEA), mely 22 tagország 270 női vállalkozójának bevonásával a nők vállalkozási hajlandóságát növelő, másokat inspirálni képes szerepmodellekkel felmutatásával ösztönzi. Ehhez kapcsolódóan jött létre 2011-ben az Európai Női Vállalkozók Mentorhálózata, amely önkéntesek által

[10] http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004L0113&from=en
[11] http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/519230/IPOL_STU(2015)519230_EN.pdf

biztosított személyes tanácsadás és képzések útján gyakorlati segítséget is nyújt a vállalkozást indítani kívánó nők számára.

Az Európai Bizottság emellett egy női vállalkozóknak szóló, a nemzetközi kapcsolatok építését szolgáló, eseményekről és hálózathoz való kapcsolódási lehetőségekről hírt adó internetes portált[12] is üzemeltet, Az Európai Hálózat a Női Vállalkozók Támogatására (WES) tevékenysége 30 ország kormányzatait képviselőit köti össze annak érdekében, hogy az egyes tagállamokban működő női vállalkozások kiléphessenek a nemzetközi piacokra is.

Az alulról jövő, nemzeti hálózatok által létrehozott uniós szintű kezdeményezések közül kiemelnénk a Női Vállalkozók Platformját (WEP)13, amelyhez Magyarországról a JÓL-LÉT Alapítvány kapcsolódott. A nők vállalkozásainak fejlesztésében tapasztalatot szerzett szervezetek mellett a női vállalkozók tevékenységét kutató kezdeményezéseket tömörítő Egyesület célja a legjobb gyakorlatok megosztása, a EU törekvéseiről és lehetőségeiről szóló információk nemzeti szintű megosztása a vállalkozó nők körében, illetve a női vállalkozások képviselete az EU intézményrendszere előtt, a döntéshozók és az érintettek közötti kapcsolat-építés elősegítése.

2013-ban született meg az Európai Bizottság Vállalkozás 2020 Cselekvési terve a vállalkozói szellem felélénkítéséről Európában[14], melynek fontos eleme a mindezidáig kihasználatlan potenciállal bíró női vállalkozások ösztönzése. Az akcióterv nemzeti stratégiák kidolgozására szólít fel, és külön kiemelve a nők által vezett vállalkozások számának növelésének; a nemre szegregált évi rendszerességű adatgyűjtésnek; a meglévő női hálózatok, pl. a női vállalkozói nagykövetek és a mentorprogram támogatásának; a munka és család összeegyeztetését megkönnyítő közpolitikák, pl. elérhető gondozási szolgáltatások biztosításának fontosságát.

A tagállamok egy része fontos szerepet szán az önfoglalkoztatásnak és a vállalkozásoknak a munkaerőpiaci lehetőségek bővítésében. Leginkább a finanszírozáshoz való hozzáférés megkönnyítése, a támogatások és adókedvezmények nyújtása, az adminisztrációs terhek csökkentése, képzés és tanácsadás biztosítása, a személyes korlátok leküzdését segítő pilot projektek indítása, hálózatok fejlesztése és az információkhoz val hozzájutás lehetőségeinek bővítése áll erőfeszítéseik fókuszában.

Az EU önfoglalkoztató vállalkozóinak 29%-a volt nő, ami azt jelenti, hogy a munkaképes korú női lakosságon belül 10% a vállalkozó nők aránya. Ez az arány a férfiak esetében jóval magasabb, csaknem 25%, azaz az aktív korú férfi-népességen belül minden negyedik férfi vállalkozó annak ellenére, hogy a 2008-as válságot követő recesszió a férfiak vállalkozásinak számát mintegy 17%-kal csökkentette. A női vállalkozások száma elsősorban Nagy-Britanniában, Hollandiában, Franciaországban és Svédországban nőtt.

[12] http://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/we-work-for/women_en
[13] http://womenentrepreneurshipplatform.eu/
[14] http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52012DC0795&from=EN

Jó gyakorlatok, érdekes kezdeményezések

A nők vállalkozásfejlesztésével foglalkozó nemzetközi szervezetek jellemzően a fejlődő világ országaiban tevékenykednek. Vállalkozási ismereteket oktatnak, tréningeket tartanak a tudáshiánnyal küzdő számára, technikai támogatást nyújtanak, hitelt, illetve pénzügyi támogatást biztosítanak számukra.

A strukturális egyenlőtlenségek enyhítésére törekvő stratégiai programokat egyedül az ILO végez, a 2000-es évek közepén indult Női Vállakozásfejlesztés Programjuk (WED)[15] által intézményi kapacitásfejlesztést valósítanak meg elsődlegesen a Fekete-afrikai országokban és Ázsiában, pl. Vietnamban[16] a kormányzatok együttműködésével.

Tevékenységük a pénzügyi és állami szférára, a civil szervezetekre és közvetlenül a vállalkozó nőkre egyaránt irányul, nagy fontosságot tulajdonítanak a nők vállalkozásai előtt tornyosuló társadalmi akadályok tudatosításának, a kormányzati döntéshozók gender-érzékenyítésének.

Egyes országokban az állam szerepvállalása példamutató. Így pl. a Bangaladesh-i Nemzeti Bank refinanszírozási programot indított nők számára, a női vállalkozók számára indított Garancia Alap révén biztosítja a biztosíték nélküli hitelfelvétel lehetőségét. Ma már szinte valamennyi bankban női információs pult üzemel, személyes tanácsadást biztosítanak, hogy a nők könnyebben, jobb feltételekkel jussanak hitelhez.

A Világbank (2012) Etiópiában[17] hajtott végre női vállalkozásfejlesztési programot, a női mikro és kisvállalkozások jövedelmezőségének és foglalkoztatási kapacitásainak javítása érdekében. A pénzügyi ismeretek átadása mellett technológiai készségfejlesztést és termékfejlesztési segítséget is biztosítottak.

Az USAID (2012) a Cherie Blair Foundational és a Millicom International Cellular[18] ugyancsak Fekete-Afrikában mobil pénzügyi szolgáltatásokkal segítette a nők vállalkozásait, Tanzániában, Ruandában, Ghánában szervezett számukra üzleti képzéseket.

Az ENSZ számos szervezetének szerteágazó tevékenységein keresztül évtizedek óta jelentős szerepet vállal a nők egyenlő jogainak előmozdításában. A női vállalkozások fontosságára a Női vállalkozók világnapja[19] kampány keretében szervezett esemény (2016.november 30.) is felhívja a figyelmet.

A női vállalkozások fejlesztése érdekében a La Pietra Coalition kezdeményezésére jött létre a társadalmi felelősségvállalással élenjáró vállalatokkal, Coca-Cola Company-val, Ernst and Young-gal, továbbá a Világbankkal összefogásban valósult meg a Harmadik Milliárd Kampány. A kampány célja a vállalati és civil szektor mozgósítása volt a fejlődő országokban élő nők társadalmi és gazdasági szerepének megerősítése érdekében, felhívták a vállalatok figyelmét

[15] http://www.ilo.org/empent/areas/womens-entrepreneurship-development-wed/lang--en/index.htm
[16] http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/documents/publication/wcms_100456.pdf
[17] http://www.worldbank.org/projects/P122764/women-entrepreneurship-development-project?lang=en
[18] https://www.usaid.gov/news-information/press-releases/usaid-partners-cherie-blair-foundation-women-and-millicom-support
[19] https://womenseday.org/

szerepükre a nők és női vállalkozók közreműködésének elősegítésében, illetve a kormányzatok figyelmét a lánygyermekek oktatásának fontosságára, felelősségükre a nők lehetőségeinek bővítésében.

A női vállalkozások fejlesztésére irányuló programok eredményességéről nem állnak rendelkezésre összehasonlító kutatások, amennyiben nem irányulnak a strukturális egyenlőtlenségek megszüntetésére, vélhetően elsődlegesen a programok közvetlen kedvezményezettjei számára hasznosak.

Ugyanakkor a korszerű technológiáknak köszönhetően, a közösségi médián keresztül az elszigetelt, ám nagyszerű kezdeményezések sokasága valójában képes egymást erősítő hatást kifejteni. A női vállalkozások megbecsültségének növekedéséhez, társadalmi szerepük erősítéséhez nagyban hozzá tud a nők politikai szerepvállalása, amely a szerepmodelleken keresztül és a közpolitikák alakítása által is visszahathat a nők lehetőségeire, előtérbe kerülhetnek a támogató férfiak, akiknek elköteleződése lányaik, partnerük segítése mellett ugyancsak hozzájárul a merev patriarchális minták oldásához. Emellett a közösségi médiának nagy szerepe van az információk, a tudás átadásában, a női hálózatok megerősítésében, sőt a nők IT technológiai tudásának fejlesztésében is.

Európában a Nemek Egyenlőségének Európai Intézete, az EIGE összegezte a női vállalkozások fejlesztésének egyes tagországokban megvalósult legjobb gyakorlatait, illetve ezek közül egy módszertani munkacsoport választotta ki a leginkább figyelemreméltó, más országokban is adaptálhatónak vélt kezdeményezéseket[20] a női vállalkozások fejlesztésének három kulcsterületén: (1) a vállalkozónők képzése, (2) hálózatainak fejlesztése és (3) vállalkozásaik finanszírozása terén. Ugyanakkor leszögezték, hogy a lista elkészítéséhez, a leghatékonyabb módszerek kiválasztásához mindezidáig nem állnak rendelkezésre szakmai konszenzuson alapuló értékelési szempontok.

A tréningek tekintetében a finn „InnoLady Camp", az ír „The 'Going for growth' initiative" és a hazai SEED Alapítvány „Dobbantó" elnevezésű programját jelölték meg a leginkább sikeres kezdeményezésként. A finn és az ír kezdeményezés megvalósításához innovatív képzési és mentorálási módszereket választottak: oktatás élő környezetben, illetve tapasztalati szakértők workshopjain keresztül, mely mentori szolgáltatásokkal, a finneknél web-alapú komplex mentori szolgáltatásokkal, illetve az értékelést és a fenntarthatóságot szolgáló hatásvizsgálatokkal egészül ki. A Seed 9 éve csaknem 450 nő számára biztosította a személyes kompetenciák fejlesztésével kiegészített vállalkozói ismeretek képzését.

A hálózatépítés területén 4 szakmai programot választottak ki:

- az állami és magánforrások bevonásával teljességgel fenntarthatóvá lett, egy korszerű és jól kiépített infrastruktúrához való hozzáférést biztosító német „Gründerinnenzentrale"-t;
- a munkanélküli, anyaságuk miatt pályájukat újrakezdő és a 40 év feletti nők számára teljeskörű inkubálást, fianszírozáshoz való hozzáférést is segítő francia „Fédération Pionnieres"-t;

[20] http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/good-practices-area-womens-entrepreneurship

- a kezdő vállalkozó nőket a leginkább kritikus első évben segítő, a helyi kereskedelmi kamara által ír koordinált, ezért a széleskörű belföldi és nemzetközi kapcsolatrendszerhez és hatékony támogató szolgáltatásokhoz is hozzáférést biztosító ír„Female entrepreneurs' mentoring programme"-ot;
- és a nagyarányú munkanélküliség által sújtott falusi környezetben élő nők számára informatikai tudásukat fejlesztő, és vállalkozási tevékenységüket technikai háttértámogatás biztosításával segítő spanyol „Rural woman: employment and new technologies" elnevezésű kezdeményezést.

A finanszírozás nehézkessége a női vállalkozások indulásának és növekedésének ugyancsak egyik legfőbb akadálya, a képzettség nem megfelelő volta és a kapcsolatrendszer hiánya mellett. A kiválasztott kezdeményezések:

- a világ egyik legrégibb, 2001 óta működő csak nők által alapított, kiváló belföldi és nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkező, a pénzügyi és akadémiai körökhöz tartozó testület által felügyelt szövetkezeti bankja, a ciprusi „Women's Cooperative Bank Ltd.", mely vélhetően nagyban hozzájárult ahhoz, hogy 10 év alatt csaknem háromszorosára nőtt a vállalkozó nők száma. A lobbitevékenység mellett az EU strukturális alapjaihoz való hozzáférésben is segítséget nyújt, tanácsadást biztosít, kutatási tevékenységet is folytat, szakmai eseményket is szervez.
- A brit „Aspire fund" állami ügynökségként annak vállalkozásfejlesztési programjának integráns része. A bankszférával és a befektetői szervezetekkel összefogásban nagyösszegű hiteleket nyújt, információkkal látja el a befektetőket.
- A Horvátországban az állami és a magánszféra összefogásával működő, a Horvát Újjáőítési és Fejlesztési Bank, a Horvát Vállalkozási Minisztérium és a Horvát Kisvállalkozásfejlesztő Ügynőkség, továbbá 22 bank által létrehozott Női vállalkozók hitelprogramja, a „Women entrepreneurs — loan programme" a munkanélküliekre irányul, mely a gazdasági válságot követő időszakban 207 női vállalkozás indulását támogatta igen kedvező kondíciókkal nyújtott kölcsönökkel. Noha tevékenysége nem csak nőkre irányul, példamutató, hogy nemre bontott adatokkal és indikátorokkal méri tevékenysége hatékonyságát.
- A Berlin körzetében 1982 óta tevékenykedő „Microfinancing by Goldrausch"-ot szervező non-profit egyesület döntően migráns és 45 éven felüli nőknek nyújt rendkívül alacsony összegű (2000 euró alatti) és 10000 euró alatti miokrohiteleket, melyeknek alig 1.3%-át nem fizették vissza az elmúlt 30 év tapasztalatai szerint.
- A görög 22-64 éves munkanélküli nőknek szóló „Entrepreneurship for unemployed women" az Európai Szociális Alap forrásaihoz való hozzáférését segíti, és emellett integrált üzleti tanácsadói szolgáltatásokat nyújt, elsősorban a zöld gazdaságban innovatív tevékenységet megvalósító vállalkozó nőknek.